

is ongetwijfeld de voornaamste literaire theorie in de Johannesexegese. Boven genoemd werk brengt een exhaustieve beschrijving van de hypothese zoals die door R. Bultmann in zijn bekende Johannescommentaar werd voorgesteld, en die onder diens invloed een grote bijval kent in de recente bronnenkritiek van het Johannesevangelie. Verder wordt ook aandacht besteed aan de wortels van de theorie in de oudere exegese, tot in het werk van A. Schweizer van 1841. Tevens worden de belangrijkste kritische reacties op deze hypothese geïnventariseerd. In een appendix vindt men een opsomming van de johanneïsche stijlkenmerken, evenals een auteurs- en zaakregister. Voor wie een inzicht wil verwerven in de actuele stand van zaken omtrent de *Semeia*-bron is het werk van G. Van Belle een nauwkeurige en goed gedocumenteerde gids.

Adelbert Denaux, Brugge

E. Fromm, *Gij zult zijn als goden. Een radicaal humanistische interpretatie van het oude testament en zijn traditie*, Utrecht, Bijleveld, 1975, 13,5 x 20,5, 198 blz.

Reeds vele werken van E. Fromm werden in nederlandse vertaling uitgegeven door Bijleveld. Zijn visie op de mens (o.a. *De angst voor vrijheid, De zelfstandige mens*) en op de religie (o.a. *Psychoanalyse en religie*) past hij in dit werk toe op het oude testament en de nabijbelse joodse traditie. Voor een gelovige is het een vreemde en tegelijk boeiende benadering. E. Fromm benadert de Bijbel als niet-theïst. „Naar mijn overtuiging is het concept God een historisch bepaalde uitdrukking van een innerlijke ervaring... 'God' is een van de vele poëtische uitdrukkingen voor de hoogste menselijke waarde, geen realiteit op zichzelf.” (blz. 20). Meer positief uitgedrukt benadert hij de Bijbel vanuit een radicaal humanistisch standpunt. „Met radicaal humanisme bedoel ik een alomvattende filosofie, die de eenheid van het menselijk geslacht onderstreep en met nadruk stelt, dat de mens in staat is zijn eigen vermogens te ontwikkelen en zo tot innerlijke harmonie kan komen en een wereld waar vrede heerst tot stand kan brengen.” (blz. 16). Door deze bril gelezen wordt het Oude Testament dan „een boek waarin een opmerkelijke ontwikkeling te bespeuren is van een primitief autoritarisme en chauvinisme naar de idee van de radicale menselijke vrijheid en de broederschap van alle mensen” (blz. 11). „Het Oude Testament is een document waarin geschilderd wordt, hoe zich uit een klein primitief volk, wiens geestelijke leiders staande hielden dat er één God en géén afgoden bestaan, een religie ontwikkelde, die gelooft in een naamloze God, in de uiteindelijke eenwording van de gehele mensheid, in de volledige vrijheid van ieder individu” (blz. 13). — Voor een gelovige is dit inderdaad een vreemde benadering die heel wat weerstanden oproept. En toch is het een boeiende ervaring E. Fromm te volgen in zijn beschrijving van de evolutie van de begrippen God, mens, geschiedenis, hoop, messiaanse tijd, enz. Het boek kan boeiend worden als men de sleutel bezit die er toegang toe geeft. Deze sleutel ligt in de visie van E. Fromm op de mens en de religie. De mens heeft zich ontwikkeld van een ongedeelde eenheid met de natuur tot een individu dat zich afgescheiden wist van de rest van de wereld. Daardoor komt de mens terecht in een existentiële gespletenheid: enerzijds maakt hij deel uit van de natuur, anderzijds stijgt hij er boven uit doordat hij van zichzelf bewust is en kiezen kan. Hij kan deze gespletenheid alleen overwinnen door, vervreemd van zichzelf en de natuur,

opnieuw — en dan op een hoger niveau — één te worden met zichzelf, zijn medemens en de natuur. De mens scheidt zichzelf, verwerkelijkt positief zijn vrijheid doorheen een historisch proces, waarin hij zijn eigen driften loslaat en opgaat in de hogere waarden. De religieuze ervaring en religieuze houding — die zowel theïstisch als niet-theïstisch kan zijn en daarom in dit boek genoemd wordt de x-ervaring en de x-houding — is nu juist het loslaten van zijn 'ego', van zijn hebzucht en zijn angsten. Het is een zich leegmaken om zich te kunnen vullen met de wereld, om haar antwoord te kunnen geven, om één met haar te kunnen worden, om haar lief te kunnen hebben. Van hieruit wordt het Oude Testament dan de neerslag van de innerlijke ervaring van een volk dat voor zijn leven en vrijheid streed.

Het boek is boeiend omdat men er het hart in hoort kloppen van een mens van de twintigste eeuw die er bewust van is dat de huidige mens steeds verder vervreemd dreigt te geraken van zichzelf en dat hij, door de werkelijke problemen van het menselijk bestaan uit het oog te verliezen, dreigt op een gegeven moment zelf dood te zijn. Het is een boek van iemand die hoopt dat de profetische geest uiteindelijk zal zegevieren.

Marcel Van Lommel, Antwerpen

'Jeugd kijk over je muur'. Een levensboek voor jonge mensen (Centrum voor religieuze cultuur en animatie 'Eigentijdse Jeugd'), Lanoo, Tiel 1976; 15 x 30; 157 blz., 250 F.

'Een boek met korte teksten, citaten, gedichten, bezinning, injecties. Met aangepaste fotografische begeleiding en in een frisse lay-out.' Zo wordt het boek uitgeleid. 'Een levensboek voor jonge mensen'. Zo wordt het ingeleid op de voorflap. Wat 'er tussen zit' is inderdaad dat allemaal. Uitnodiging en tip om echt 'wakker' te worden in en voor het leven, te mediteren met of zonder yoga, zichzelf in zijn lichaam goed te voelen, zichzelf beter te ontdekken, ook de anderen, technieken om zijn omwereld en zijn medemens te 'zien', medemens te worden, te leren bidden, Jezus te ontmoeten en zijn evangelie en dan over de muur te kijken (en te springen) om van inkeer tot inzet te komen en weer van inzet tot inkeer... Het is lees- en leefstof. Het getuigt van veel ervaring met jongeren en is bruikbaar voor jongeren zelf en voor al wie met jongeren bezig is. Ik heb wel de indruk dat met het boek en de stijl een bepaalde leeftijd gevisieerd is (puberteit en begin adolescentie) en als bemerking zou ik willen geven dat het nogal sterk individu-gericht is, minder maatschappelijk in de zin van maatschappij-kritisch-alternatief, en dat soms de vorm en de lay-out iets te romantisch en te druk aandoet. Maar ontegensprekelijk mag het zijn eigen plaats hebben zoals trouwens het Centrum voor Religieuze Cultuur en Animatie zijn eigen waardevolle plaats al lang heeft.

Ward Bruyninckx, Antwerpen

COLLATIONES

Vlaams Tijdschrift voor Theologie en Pastoraal

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

UB = 4613

Property of the Erich Fromm Document Center. For personal use only. Citation or publication of material prohibited without express written permission of the copyright holder.
Eigentum des Erich Fromm Dokumentationszentrums. Nutzung nur für persönliche Zwecke.
Veröffentlichungen – auch von Teilen – bedürfen der schriftlichen Erlaubnis des Rechteinhabers.

JAARGANG 1977

Lommel, M. van, 1977: Review Fromm, 'E.: You Shall Be as Gods. A Radical Interpretation of the Old Testament and Its Tradition (1966a, Dutch), In: Collationes Brugenses et Gandavenses, Gent 1977, pp. 508f.